

Zesendertigste jaargang - nummer 4 - 2018

KWARTAALBLAD VOOR HET
ECONOMIE-ONDERWIJS EN ZIJN DIDACTIEK

FACTOR D

Het ISMP-model: interessant voor
het vwo?

Economisch pubquizen en Instagrammen

Opdrachten uit de nascholing
bedrijfseconomie

2

Van de redactie

Nadat de Sint en kerstman het land hebben verlaten, is het weer tijd voor een nieuw begin. Een nieuw jaar, waarin er ongetwijfeld nieuwe deuren geopend zullen worden op uiteenlopende gebieden. Vandaar de foto's van deuren en luikjes in deze factor D. De redactie wenst u een gelukkig 2019 toe!

Iedere school heeft rond de kerstvakantie zo zijn tradities. Op de donderdagavond voor het begin van de vakantie vindt bij ons op school de profielwerkstukavond plaats. Ieder jaar trekken leerlingen van alles uit de kast om zo goed mogelijk voor de dag te komen: van flitsende Prezi's en strakke pakken tot dozen chocolade voor de begeleiders. De onderwerpen die bij mijn groepjes op de agenda stonden zijn cryptovaluta, criminaliteit, een businessplan voor een bierbrouwerij, de marketing van drie kledingmerken en het functioneren van zelfsturende teams. Aan de docent de taak de werkstukken te lezen en beoordelen; voor de eindexamenleerlingen betekent dit hopelijk een (cijfermatig) goed begin van het nieuwe jaar.

In deze factor D vindt u, naast de rubriek Net-werken en columns van doctor Fact en leerlinge Sofie, weer een diversiteit aan artikelen. Maarten Delvaux schrijft in zijn artikel over modellen in het examenprogramma economie voor het vwo. Willen we een model in het programma? En zo ja, is het ISMP-model dan een optie? Henri van den Hout richt zich op het vak bedrijfseconomie. De eerste bijeenkomst van de nascholing voor docenten had als thema financiële zelfredzaamheid: in het artikel beschrijft en deelt Henri een aantal ontwikkelde opdrachten met betrekking tot dit thema. De inhoud van de artikelen van Linda van Haren en Judith Brakkee kan op zowel het vak economie als bedrijfseconomie toegepast worden: Linda schrijft over circulair ondernemen en de werkwinkel die zij hierover gaf op de LWEO conferentie en Judith over het inzetten van een pubquiz in de les. Uiteraard ontbreekt in dit nummer ook de cartoon van Olivier niet.

Reacties op de artikelen zijn welkom op redactiefactord@soeo.nl. Veel plezier met het lezen van deze Factor D!

Nancy van Hoof

Inhoud

- 1 Circulaire werkwinkel
Linda van Haren
- 3 Het debat over macro-economie
Maarten Delvaux
- 6 Cartoon
Olivier
- 7 Column: De toetsweek
Sofie
- 8 Nascholing bedrijfseconomie 2017-2018
Henri van den Hout
- 13 Column: Stiefklasje
Doctor Fact
- 14 Net-werken @Instagram
Evelien Hoekman
- 16 Pubquiz in ecostijl
Judith Brakkee

De foto's op voorcover, achtercover en als opvulling zijn genomen in Toscane (Italië), in verschillende steden waaronder Firenze, Pomarance, Volterra en Certaldo.

Circulaire werkwinkel

Linda van Haren

In het najaar 2017 lag het verzoek er al: kun je tijdens de LWEO conferentie een werkwinkel met als onderwerp circulair ondernemen verzorgen? Die vraag kwam naar aanleiding van de keuze-lesbrieven die ik schreef voor het nieuwe vak bedrijfseconomie, maar ook bruikbaar zijn bij het vak economie. Niet voor niks heb ik voor dit keuzeonderwerp circulair ondernemen gekozen, het interesseert en intrigeert me mateloos. Dus het leek me erg leuk om daar ook iets over te kunnen vertellen.

Naarmate de datum dichterbij kwam, overpeinsde ik regelmatig de inhoud en de opzet van de werkwinkel. In het verleden heb ik, samen met andere Vrolijke Economen, workshops over activerende didactiek en werkvormen gegeven. Toen ik eens rondvroeg bleken veel collega's dit keer echter behoefte te hebben aan meer informatie over circulair ondernemen en voorbeelden hiervan die bruikbaar zijn in de klas. Dus ik besloot het een informatieve werkwinkel te laten zijn voor docenten die iets met het onderwerp zouden willen doen maar zich er nog niet veel in verdiept hebben.

Definitie

Het allerbelangrijkste leek me dat leerlingen weten waar ze aan toe zijn. Dus door een definitie van circulair ondernemen te kiezen uit de vele definities en omschrijvingen heb ik het onderwerp denk ik voldoende afgebakend en geschikt gemaakt voor in de klas. De gekozen definitie luidt: *'De herbruikbaarheid van grondstoffen en goederen maximaliseren en de waardevernietiging van grondstoffen minimaliseren'*. Het is een hele volzin, maar elk voorbeeld kun je langs deze meetlat leggen om te zien of het een

puur circulair proces is of wellicht in de marge zit. Veel projecten beginnen wellicht wel in die marge om uit te groeien tot volwaardig circulair proces.

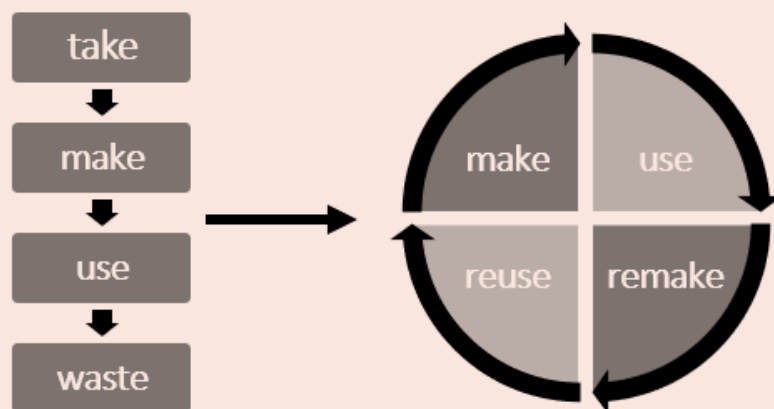
Na het behandelen van wat vormen van circulair ondernemen kwamen de voorbeelden aan bod. Voor mij een lastige keuze welke voorbeelden te behandelen. Ik vroeg me af of de voorbeelden van koffiedrap dat fungeert als mest voor champignons, Philips die geen lampen verkoopt maar licht verhuurt of de NS die haar treinstoelentelers voor 96% hergebruikt wellicht al te vaak herhaald waren. Maar tijdens de werkwinkel bleek toch dat de getoonde voorbeelden nog wel wat toelichting konden gebruiken. We keken een stukje Tegenlicht, een promo-filmpje van de NS en ik legde

” keuzeonderwerp bij bedrijfseconomie of economie

Gemakkelijk is ook om te denken dat het traditionele, lineaire proces verandert naar een zo veel mogelijk circulair proces.

uit welk soort opgaven leerlingen dan voorgeschoteld kunnen krijgen. In kader 1 staan enkele tips, zoals het vergelijken van kopen met leasen. Dat

Figuur 1: van lineair naar circulair proces

Linda van Haren is docent M&O, IBC en economie aan het Thomas a Kempis in Arnhem, lid van De Vrolijke Economen (DVE) en auteur van de lesbrieven *Circulair Ondernemen van Uitgeverij Stoffels*.

Kader 1: enkele tips

- www.circulaireeconomienederland.nl
- www.loopedgoods.com
- Tegenlicht – 8 nov 2015 – Einde van bezit
- www.greendeals.com
- www.ruik.org
- www.mudjeans.eu
- <https://tgthr.nl/ns>
- www.vanhulley.nl

kennen leerlingen wellicht al, maar het is een mooi rekenvoorbeeld naast alle theoretische vragen die over circulair ondernemen gesteld kunnen worden.

Ook de invloed van de overheid bekeken we. Bijvoorbeeld het verlagen van belasting op arbeid, zodat repareren vaker toegepast kan worden en de wegwerpcultuur misschien iets ingedamd kan worden. Daar had ik een voorbeeldopgave van meegenomen waarin de leerlingen moeten berekenen wat het maximale belastingtarief op arbeid moet worden om de consument te laten kiezen voor repareren in plaats van vervangen. Hopelijk heeft dat docenten een van de mogelijkheden laten zien.

Reacties

Uit het publiek kwamen gelukkig ook de opmerkingen dat de te leasen producten, zoals spijkerbroeken of printers, vaak te duur zijn in de ogen van leerlingen dus dat ze er geen affiniteit mee hebben. Of dat collega's zelf haken en ogen zagen in het leasen van bepaalde goederen en er dan ook niet zo enthousiast over kunnen vertellen. En dat het bos aan keurmerken niet overzichtelijk is voor de consument.

Ik had aan het begin van de werkwinkel al verteld dat dit onderwerp mij soms laat voelen alsof ikzelf de pr-dame ben van circulaire organisaties dus dat het soms voelt alsof ik het onderwerp moet verdedigen. Gelukkig konden we in een goed gesprek de voor- en nadelen bespreken. Ook het feit dat mensen gewoontedieren zijn, die goed zijn in kortetermijnbeslissingen en vooral naar het nut voor zichzelf kijken, werd herkend. En ook ik voelde me begrepen

als persoon die naar Wales met de trein gaat in plaats van met het vliegtuig, die een gehuurde spijkerbroek aan heeft, op de fiets naar het werk gaat en zo veel mogelijk lokaal biologisch boodschappen doet. Dat begrip en voorbeelden die docenten zelf noemden vond ik mooie voorbeelden van de macht van de consument. We zien dat ook terug als we kijken naar de vlucht die het aanbod van biologische producten heeft genomen doordat er meer vraag naar kwam. Ik ben dan ook nieuwsgierig naar de toekomst. En natuurlijk kies ook ik vaak voor eigen gemak, maak ik financiële overwegingen en heb ik veel te veel (plastic)afval. Ook het uitpluizen van keurmerken en logo's is niet echt mijn hobby moet ik bekennen. Al dit herkenbare consumentengedrag komt terug bij onderzoek naar de implementatie van circulair ondernemen en is een taak voor bedrijven en overheid om verder te onderzoeken.

Ik hoop dat de docenten die de werkwinkel bezochten voldoende informatie hebben gekregen om het er eens met leerlingen over te hebben. Mijn ervaring is dat leerlingen er vaak nog veel meer voorbeelden bij kunnen halen dan ik zelf had kunnen bedenken. Samen kritisch kijken naar de mogelijkheden en gevolgen lijkt me een goede basis voor de oh zo onvoorspelbare toekomst waar de leerlingen naar op weg zijn.

En dan ga ik nu het overhemd van mijn vriend opsturen naar Van Hulley. Want ondanks dat het boord versleten is, weten zij er nog een mooie short van te maken! ■

Het debat over macro-economie

Maarten Delvaux

Het debat over macro-economie in het voortgezet onderwijs is nogal conjunctuurgevoelig. Conjunctuurpolitiek krijgt nog wel eens het verwijt dat het niet werkt omdat het vertraagd reageert op de conjunctuur zelf: zo treden door politieke stropen maatregelen om de conjunctuur uit een dal te halen (bijvoorbeeld belastingverlaging) pas in werking wanneer de laagconjunctuur al voorbij is en oververhitting alweer dreigt.

Bovenstaande lijkt ook te gelden voor het debat en het programma in het voortgezet onderwijs. Terwijl wetenschap en politiek in de jaren '80 en '90 al afscheid hadden genomen van Keynes hield het examenprogramma economie vast aan Keynesiaanse modellen. Het examenprogramma gebaseerd op het advies van de commissie Teulings maakte minder ruimte voor macro-economie en legde meer nadruk op micro-economie. Het waren de hoogtijdagen van de micro-economie met zijn rationele actoren, efficiënte markten en neiging naar evenwichten. De inkt van het programma was nog niet droog of de crisis brak uit. Markten bleken niet perfect en efficiënt, evenwichten leken niet altijd vanzelf te ontstaan. Terwijl we in het voortgezet onderwijs Harbergerdriehoeken zaten in te kleuren ging het in de echte economie over 'secular stagnation', deflatie, de liquiditeitsval, de nulondergrens van de rente, de sturingsmogelijkheden van overheid en centrale bank en zelfs Keynes.

Het debat over macro-economie in het programma laaide weer op. Macro-domeinen H en I op het vwo werden om inhoudelijke redenen op een laag pitje gezet. Om tegemoet te komen aan meer aandacht voor macro werden

de liquiditeitsval, Phillipscurve en NAIRU geïntroduceerd. Maar de macro-domeinen in de syllabus bleven ter discussie staan. En de Phillipscurve is alweer uit het programma geschrapt. Zelfs de examenmakers leken te worstelen met de korte en lange termijn, met de vraag- en aanbodkant van de economie, met de verschuivingen van de curve en langs de curve, zoals bij opgave 2 van het vwo-examen 2017 (eerste tijdvak).

Dat macro-economie stevig benadrukt moet worden in het economieprogramma lijkt duidelijk. Dat marktimperfecties, niet-evenwichtverschijnselen, informatieproblemen en moreel gevaar ook op macroniveau meer nadruk moeten krijgen lijkt ook duidelijk, zie ook de lezing van Klaas Knot op de LWEEO-conferentie¹. Ook de interactie tussen geld- en goederenmarkten verdient zeker aandacht.

Modelmatig denken

Maar er is ook een andere vraag: Willen we een model? En zo ja, welk model?

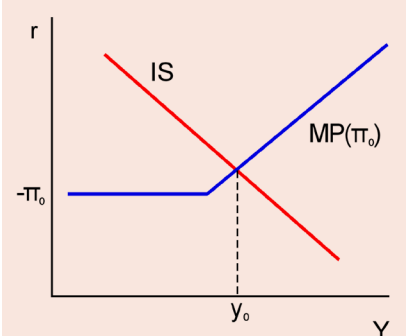
Het vak economie onderscheidt zich niet alleen van andere vakken door de inhoud, maar ook door de benadering. Economie is een maatschappijvak, een sociale wetenschap, waarbij verbanden tussen gedragingen van (groepen) mensen vaak getalsmatig of wiskundig worden toegelicht. Door te abstraheren kun je soms beter analyseren. Een model is een vereenvoudigde vorm van de werkelijkheid. We gaan daarbij uit

van vooronderstellingen. Zo wordt soms enige rationaliteit verondersteld. Het is goed om die vooronderstellingen te bespreken en ter discussie te stellen, maar redeneren binnen vooronderstellingen kan waardevol zijn. Enige vorm van modelmatig denken, zeker op het vwo, is goed. De vraag die nu voorligt is welk model we zouden kunnen gebruiken.

De recente actualiteit vraagt om een model met zowel reële als monetaire sfeer. Nu de Phillipscurve inclusief NAIRU zijn geschrapt lijken we onder voorzitterschap van Bas Jacobs af te gaan op een variatie van het ISLM-model, namelijk het ISMP-model. Hier is recent in vaktijdschriften en op conferenties al aandacht aan besteed (zie referenties onderaan dit artikel). De figuren bij dit artikel zijn ontleend aan de presentatie die Frank van der Salm hield op de afgelopen LWEEO conferentie². Het ISMP-model kan zeker interessant zijn voor het VO. Hieronder en in figuur 1 staat het in zijn meest eenvoudige vorm.

Het ISMP-model

Figuur 1: ISMP-model

Wanneer we het ISMP-model (zie figuur 1) gaan gebruiken moeten we het eenvoudig houden en allereerst ingaan op wat er precies staat en wat de vooronderstellingen zijn:

Maarten Delvaux is werkzaam op het Montessori Lyceum Amsterdam.

- Op de verticale as staat de reële rente. In het model staat π voor inflatie.
- Op de horizontale as staat het reële nationaal inkomen (nationaal product/ Y). De werkloosheid is hier een afgeleide van.
- De IS-lijn geeft combinaties van de reële rente en nationaal inkomen aan waarbij er evenwicht is in de reële sfeer ($Y = EV$). Dit betekent dat in de consumptie- en/of investeringsfunctie de rente moet zijn opgenomen. Als de reële rente stijgt zal het nationaal inkomen dus dalen (want de consumptie en investeringen dalen) en gaan we naar een ander punt op de IS-lijn.
- De MP-lijn (monetary policy) geeft de combinaties van de reële rente en het nationaal inkomen aan waarbij er evenwicht is in de monetaire sfeer bij een bepaald inflatieniveau. Het stijgende deel geeft aan dat een hoger nationaal inkomen samengaat met een hogere reële rente omdat de centrale bank bij een hoger nationaal inkomen de nominale rente verhoogt om oververhitting van de economie te voorkomen. Hierdoor stijgt, bij een gegeven inflatie, de reële rente. Zij verlaagt de nominale rente bij een dalend nationaal inkomen (en stijgende werkloosheid). Het horizontale deel van de MP-lijn geeft de nulondergrens van de rente aan: de situatie waarin de Centrale Bank de reële rente niet kan beïnvloeden met haar rentebeleid. De reële rente is daar gelijk aan het tegengestelde van de inflatie.

Verschuiving van de lijnen

Als deze vooronderstellingen allemaal duidelijk zijn, kun je gaan schuiven met de lijnen.

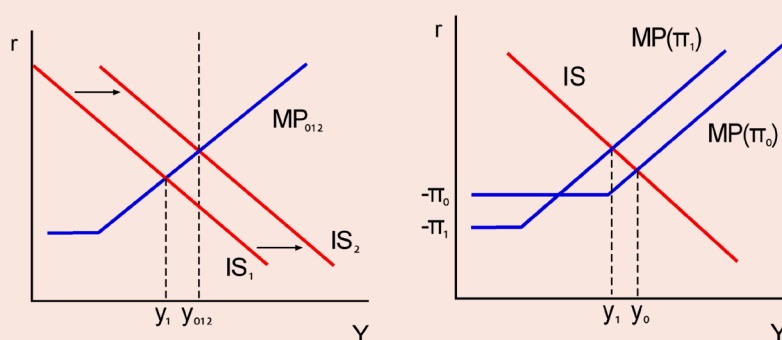
” de actualiteit vraagt om een model met zowel reële als monetaire sfeer

- Een bestedingsimpuls van bijvoorbeeld de overheid doet de IS-lijn naar rechts verschuiven, zoals in figuur 2 links te zien is. Daardoor zal het nationaal inkomen stijgen en zal de centrale bank de nominale rente verhogen, waardoor de reële rente stijgt. Het omgekeerde gebeurt bij vraaguitval: de IS-lijn verschuift naar links, rente en het inkomen dalen. Wanneer een economie in de liquiditeitsval zit (waar de MP-lijn horizontaal verloopt) zal een bestedingsimpuls alleen leiden tot een stijging van Y en vooralsnog niet van de rente.
- Een verschuiving van de MP-curve (zie figuur 2 rechts) betekent een verandering van de reële rente onafhankelijk van het nationaal inkomen. We lijken bij het MP-model uit te gaan van de Taylorregel die ons onder andere zegt dat de nominale rente relatief sterk reageert op verandering van de inflatie. Opgave 2 van het vwo-examen economie tijdvak 1³ verwees impliciet naar deze regel. Bij stijging van de inflatie zal de centrale bank reageren door de rente sterker te verhogen. De reële rente stijgt dus. De MP-lijn verschuift omhoog, het beleid werkt verkrappend. Er ontstaat een

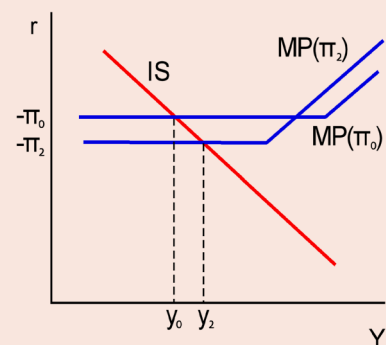
hogere rente bij een lager nationaal inkomen. Bij lagere inflatie zal de centrale bank de rente relatief sterk verlagen: de reële rente daalt en het nationaal inkomen stijgt. Dit beleid is verruimend. De zojuist gemaakte opmerkingen gaan over het stijgende deel van de MP-curve: dalende inflatie leidt tot een renteverlaging en daarmee tot een lagere reële rente. Wanneer de nulondergrens van de rente is bereikt kan de rente echter niet dalen en zal lagere inflatie/deflatie leiden tot een hogere reële rente! Overigens kan de centrale bank ook zonder dat de inflatie daar reden toe (bijvoorbeeld omdat er een nieuwe president is) besluiten verkrappend (MP-lijn verschuift naar links) of verruimend (MP-lijn verschuift naar rechts) beleid te voeren. Ook is het denkbaar dat de MP-curve verschuift omdat de inflatie verandert en de centrale bank om welke reden dan ook niet reageert. In zo'n geval leidt hogere inflatie tot een daling van de reële rente.

- Tot slot kunnen we verder ingaan op het horizontale deel van de MP-curve, bij de nulondergrens, bij hoge werkloosheid, bij deflatie en in de liquiditeitsval.

Figuur 2: verschuiving van IS- en MP-lijnen

Figuur 3: ISMP-model bij deflatie

” het ISMP-model kan interessant zijn voor het VO

Wat gebeurt er in een situatie van deflatie met de reële rente? Die stijgt. Dat is niet fijn bij onderbesteding want het versterkt de vraaguitval. De nominale rente is al nul, dus de reële rente kan niet omlaag gebracht worden door de nominale rente te verlagen. Hoe kan de reële rente dan omlaag? Door de (verwachte) inflatie te verhogen! De centrale bank doet dit door schulden of rommel op te kopen in ruil voor liquiditeiten, of met helikoptergeld. Wat gebeurt er dan met de MP-lijn? Die verschuift naar beneden, zoals weergegeven in figuur 3. En wat gebeurt er met het snijpunt van MP en IS? Gaat naar rechts! Dus het nationaal inkomen stijgt en de werkloosheid daalt, wat ook bereikt kan worden door de IS-lijn naar rechts te verschuiven door actief bestedingsbeleid van de overheid.

Toepassing in de les

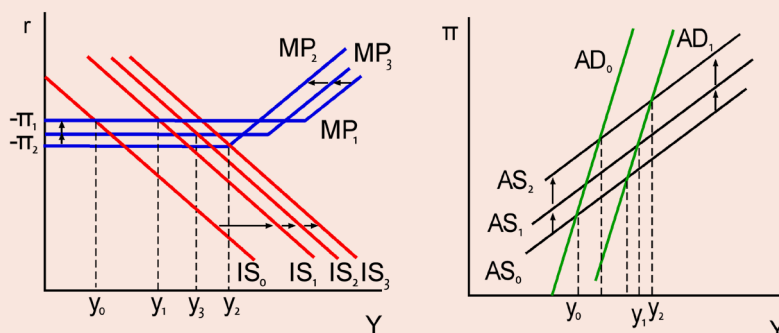
Wanneer leerlingen snappen hoe de lijnen van het ISMP-model lopen en waarom, wanneer en waarom ze verschuiven, welke gevolgen dit heeft voor reële en monetaire grootheden en als ze hier, naast aflezen, ook een beetje mee kunnen rekenen dan hebben wij docenten veel bereikt.

Moeten we het geaggregeerde vraag- en aanbodmodel koppelen aan het ISMP-model? In theorie wel, maar als je te veel verschillende grafieken naast elkaar zet wordt het voor leerlingen mogelijk te ingewikkeld en schieten we ons doel voorbij. Voorzichtigheid is dus geboden.

Uiteraard is het wel aardig om te zeggen dat bij deflatie de geaggregeerde vraaglijn ook stijgend kan verlopen, maar laten we ons beperken tot de basisbeginselen van het model. De grafieken in figuur 4, hoe interessant ook, zullen mijns inziens niet tot verheldering leiden bij middelbare scholieren.

Introductie van het ISMP model lijkt kansen te bieden voor beter begrip van de geld- en goederensector. Het model lijkt ook enigszins conjunctuurbestendig en zowel het inflatie- als deflatiespook kunnen ermee geanalyseerd worden. We kijken uit naar een geactualiseerde en enigszins conjunctuurbestendige herijking van het macro-programma! ■

Figuur 4

¹ <https://lweo.nl/wp-content/uploads/180607-LWEO-slides-Klaas-Knot.pdf>

² <https://lweo.nl/wp-content/uploads/WW-7-LWEO-7-juni-2018.pdf>

³ <https://www2.cito.nl/vol/ex2018/VW-1022-a-18-1-o.pdf>

Referenties

Jacobs, B. (2015, 28 mei). De macro-economie van de grote recessie. Geraadpleegd van https://lweo.nl/wp-content/uploads/Jacobs-LWEO_macro-economie_grote_recessie.pdf

Jacobs, B., Lukkezen, J., & Kool, C. (2015). *Macro-economie bij balansproblemen en in de liquiditeitsval*. CPB achtergronddocument, Den Haag: CPB.

Jacobs, B., & Haan, F. (2016). Economie voor goede, slechte - en vooral! - barre tijden. In L. Bovenberg & F. Haan, KVS *Preadviezen 2016: Economieonderwijs* (pp. 57-68). Amsterdam: Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde.

Knot, K. (2018, 7 juni). Monetair beleid in het eurogebied. Geraadpleegd van <https://lweo.nl/wp-content/uploads/180607-LWEO-slides-Klaas-Knot.pdf>

Salm, F. van der (2018, 7 juni). Macro-economie in het CE vwo. Geraadpleegd van <https://lweo.nl/wp-content/uploads/WW-7-LWEO-7-juni-2018.pdf>

KERNENERGIE-DISCUSSIE ACHTERHAALD

De toetsweek

Sofie

Beste lezers, hier ben ik weer met mijn tweede leerlingencolumn voor dit blad! Ik ben Sofie en zit in mijn examenjaar van het atheneum en volg het profiel cultuur & maatschappij. Hoe dat zo is gekomen beschreef ik de vorige keer. In deze column wil ik het hebben over toetsweken: mijn eerste toetsweek van het schooljaar heb ik namelijk net achter de rug.

In de afgelopen jaren heb ik er aardig wat ervaring mee opgebouwd: toetsweken. Bij mij op school krijg je in klas één tot en met vijf vier toetsweken per jaar om je doorheen te worstelen en in het zesde jaar drie toetsweken met kort daarna natuurlijk de centraal examens. Met andere woorden: je wordt op het atheneum vanaf je 12e tot aan je 18e ongeveer om de twee maanden getest op jouw kennis van de vakken die je krijgt. Dat je wordt getest op je kennis is logisch, maar het leverde mij vaak veel stress op. En dat ieder schooljaar vier keer...

Toetsweken gebruiken voor toetsen vind ik een slechte methode van scholen door de enorme stress die het bij leerlingen oplevert. Deze stress wordt eigenlijk vooral veroorzaakt door de leraren die aan het eind van het schooljaar gaan kijken naar jouw gemiddelde cijfers en dan gaan beslissen of je over bent naar het volgende jaar of niet. Zoals ik de vorige keer al schreef ben ik na twee jaar havo/atheneum naar het atheneum gegaan en heb ik er altijd hard voor moeten werken om over te gaan. Achteraf ben ik blij dat ik voor het atheneum heb gekozen, maar de toetsweken

zijn op het atheneum toch wel een stuk zwaarder dan op de havo. Op de havo was het me waarschijnlijk allemaal een stuk makkelijker afgegaan, maar ik denk dat ik na deze paar zware jaren atheneum toch blij zal zijn dat ik niet voor de makkelijkste weg heb gekozen.

Economie vind ik meestal een van de lastigste vakken in de toetsweken. Vooral de verbanden zien vind ik lastig. Het ging deze periode bijvoorbeeld over Keynes en de klassieke economen, en het verschil in hun visies. De hele periode dacht ik al dat de toets economie lastig zou gaan worden in de toetsweek, daarom ben ik al een paar weken van tevoren begonnen met leren voor deze toets aan de hand van een planning die ik heb gemaakt. Ik heb uiteindelijk heel veel geoefend met opdrachten als voorbereiding op de toets, en heb alle stof samengevat. Deze manier van voorbereiden pas ik bijna altijd toe bij lastige toetsen en meestal werkt het: bijna altijd haal ik voldoende. Helaas zit er soms na veel hard werk ook een onvoldoende tussen, maar als ik weet dat ik er alles aan heb gedaan dan neem ik mezelf niets kwalijk.

Zolang ik op deze manier door blijf gaan met hard werken en goed plannen, denk ik dat ik dit jaar zeker kan slagen. Ik heb nu dus nog twee toetsweken te gaan met alleen maar toetsen die meetellen voor het eindexamen. Als ik de laatste twee toetsweken goede cijfers haal, ga ik waarschijnlijk zonder onvoldoendes mijn eindexamens in. Ik heb er vertrouwen in dat dit me gaat lukken, en dan is het bij de eindexamens alleen nog een kwestie van rustig blijven en dan hopelijk vanaf juni genieten van een heerlijke lange vakantie!

Sofie is een leerling in 6 vwo

Nascholing bedrijfseconomie 2017-2018

Henri van den Hout

In oktober 2014 presenteerde de vakvernieuwingscommissie M&O, onder voorzitterschap van professor Arnoud Boot, haar eindrapport ‘Van M&O naar Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid’. Het leidde tot de instelling van een syllabuscommissie, onder voorzitterschap van professor Jaap Koelewijn, die begin 2016 rapporteerde. Het was duidelijk dat het vak bedrijfseconomie (zo heet het officieel) op veel onderwerpen zou afwijken van het vak management en organisatie.

In maart 2016 is in Zwolle een enquête gehouden onder de deelnemers aan de studiedag van de Vecon. De deelnemers konden aangeven of zij scholing wensten en zo ja, hoe deze scholing georganiseerd zou moeten zijn en waaruit de nascholing zou moeten bestaan.

Ruim 100 leraren hebben de enquête ingevuld. Ruim 95 procent gaf aan scholing op prijs te stellen. Het was ook zonneklaar dat de voorkeur uitging naar een aantal volledige dagen scholing op een doordeweekse dag met zowel aandacht voor vakinhoud als vakdidactiek. Toeval of niet, de nascholing naar aanleiding van het nieuwe examenprogramma economie in 2011-2012 was ook op die manier georganiseerd.

Ook over de onderwerpen waren de leraren het eens: ondernemen (inclusief het vijfkrachtenmodel van Porter), effectenbeurzen (inclusief opties), marketing (waaronder de SWOT-analyse) en financiële zelfredzaamheid. Een aantal opleiders van de

lerarenopleidingen besloot de handen ineen te slaan en in samenwerking met Vecon en SLO een scholingsaanbod voor leraren te maken. Vanwege de ervaring met een soortgelijk aanbod werd besloten dat het Landelijk Expertisecentrum Economie en Handel de organisatie op zich zou nemen.

In juli 2016 zijn de eerste afspraken gemaakt. In het schooljaar 2016-

2017 zou het scholingsmateriaal voor vakdidactiek worden ontwikkeld en de vakinhoudelijke experts worden gecontracteerd. In 2016-2017 zijn er tien bijeenkomsten op een kantoor van SLO geweest om het gemaakte materiaal te bespreken. Deze bijeenkomsten werden bijgewoond door de vier teams van ontwikkelaars (Theo Roos en Peter van der Veen, Anja Janssen en Coen Oosterbroek, Mariska Bout en Richard de Jong, Tim Simons en Henri van den Hout), het Landelijk Expertisecentrum Economie en Handel (Hans Goudsmit) en SLO (Marc den Elzen).

Plan van aanpak

In eerste instantie was het plan om drie tranches van vier bijeenkomsten te organiseren voor maximaal 100 leraren per tranche. Door de grote vraag zijn er uiteindelijk vijf tranches gekomen en nog een compact scholingsaanbod voor de leraren op Aruba en Curaçao.

Het door mij ontwikkelde materiaal is getest in een vwo-klas management en organisatie op de school van Tim Simons in Sittard. Omdat het vooral ging om niet-examenonderwerpen is gekozen voor een vierde klas gymnasium. Op basis van de ervaringen is het materiaal aangepast.

Bij het ontwikkelen van het materiaal is het mijn intentie geweest om lesmateriaal te maken dat snel en eenvoudig door leraren in de klas kan worden ingezet, aangepast kan worden en dat zeker aandacht besteedt

” handvatten voor docenten

aan het beheersingsniveau ‘begrijpen’ volgens de gereviseerde taxonomie van Bloom. Bij dit niveau horen handelingswerkwoorden als verklaren, voorbeelden geven, uitleggen en aantonen.

Bijeenkomst 1 van de nascholing had als thema financiële zelfredzaamheid. Het onderwerp dat Tim en ik voor onze rekening namen was ‘contracten’, horend bij domein B (van persoon naar rechtspersoon), subdomein B1 (persoonlijke financiële zelfredzaamheid), doelstelling 11.4 (de financiële en wettelijke consequenties

Henri van den Hout is docent aan de Tilburg School of Economics and Management

Kader I: opdracht 2

Samenlevingsvorm Onderwerp	Huwelijk	Geregistreerd partnerschap	Samenleven met een notarieel samenlevings-contract	Samenleven zonder notarieel samenlevings-contract
Formele totstandkoming	Door een huwelijksakte, nadat twee partijen tegenover de ambtenaar van de burgerlijke stand een verklaring hebben afgelegd.	Door een akte van partnerschapsregistratie, getekend door twee partijen in het bijzijn van een ambtenaar van de burgerlijke stand.		n.v.t.
Gemeenschap van goederen	Alle goederen (behalve uit erfenissen en schenkingen), voor zover opgebouwd tijdens de formele samenleving. (6)		n.v.t.	
Gebruik achternaam partner voor dagelijks, niet officieel, gebruik	Toegestaan.		Niet toegestaan.	
Recht op ouderdomspensioen bij pensioenfonds	Het tijdens het bestaan van de samenleving opgebouwde pensioen wordt gedeeld. (6)		Alleen indien geregeld bij pensioenfonds.	
Formele beëindiging (ontbinding)	-Door de dood; -Via een verklaring door de rechtbank; -Door het omzetten in een geregistreerd partnerschap.	-Door de dood; -(Alleen als er geen minderjarige kinderen zijn) met wederzijds goedvinden via een overeenkomst, opgesteld door een advocaat of notaris; -Door het omzetten in een huwelijk. -Via een verklaring door de rechtbank.	-Door de dood; -Via een notariële akte.	n.v.t.
Opstellen van een ouderschapsplan (1) bij de beëindiging van de samenleving	Verplicht. De rechter beoordeelt.		Verplicht als de ouders gezamenlijk ouderlijk gezag (2) hebben. De rechter beoordeelt.	
Kinderalimentatie (3)	De niet-verzorgende ouder moet betalen tot het kind 21 jaar wordt. Partners maken een afspraak over het bedrag van de alimentatie. De rechter beoordeelt dit bedrag. Als het niet lukt om samen afspraken te maken, stelt de rechter het bedrag vast.			
Partneralimentatie (4)	Partners kunnen samen afspraken maken over de hoogte ervan. Als dat niet lukt, stelt de rechter een bedrag vast.		n.v.t.	
Recht voor partner op nabestaandenpensioen bij pensioenfonds	Alleen wat is opgebouwd tijdens het bestaan van de samenleving.		Alleen indien geregeld bij pensioenfonds.	
Recht op erfenis voor partner en kinderen (5)	De partner. (6) Alle kinderen.		Alle kinderen. De partner indien vernoemd in het testament.	

Aanvullende informatie:

Het gaat bij deze samenlevingsvormen om een 'gezamenlijke huishouding'. Daarvan is sprake als twee personen hun hoofdverblijf in dezelfde woning hebben en zij blijk geven zorg te dragen voor elkaar door middel van het leveren van een bijdrage in de kosten van de huishouding dan wel anderszins (verzorging).

Vanaf 1 januari 2018 is de beperkte gemeenschap van goederen de standaard. Dat houdt in dat alleen het vermogen dat de partners tijdens het huwelijk of het geregistreerd partnerschap opbouwen gemeenschappelijk eigendom wordt. Bezittingen en schulden tot die tijd vallen hier niet onder. Ook schenkingen en erfenissen die worden ontvangen tijdens de jaren van het huwelijk of het geregistreerd partnerschap blijven persoonlijk bezit.

Alimentatie is een toelage aan kinderen en een voormalige echtgenoot/echtgenote als bijdrage aan het levensonderhoud.

- In het ouderschapsplan moeten afspraken worden gemaakt over:
 - hoe de zorg, opvoeding en omgang met de kinderen is geregeld;
 - hoe aan elkaar informatie wordt gegeven over belangrijke onderwerpen (zoals schoolkeuze, operatie);
 - de kosten van de verzorging en opvoeding van minderjarige kinderen.
- Ouderlijk gezag betekent dat je bepaalde rechten en plichten hebt. Je moet het kind opvoeden en verzorgen. Je mag geen geweld gebruiken tegen het kind. Je bent wettelijk vertegenwoordiger van het kind. Dat betekent dat je beslissingen mag nemen voor het kind. Bijvoorbeeld naar welke school je kind gaat. Het betekent ook dat je erop wordt aangesproken als je kind schulden maakt of schade veroorzaakt.
- De hoogte van de kinderalimentatie wordt bepaald door de rechter en daarna ieder jaar aangepast. De rechter kijkt daarbij naar (1) de hoogte van de inkomens vlak voor de scheiding, (2) de draagkracht van zowel de alimentatieplichtige als de verzorgende.
- De hoogte van de partneralimentatie wordt bepaald door de behoefte van de minstverdienende partner en de draagkracht van de andere partner. Bij de bepaling van de behoefte wordt gekeken naar het inkomsten- en uitgavenpatroon tijdens de laatste jaren van het huwelijk of het geregistreerd partnerschap.
- Je kunt als ouder een of meer kinderen onterven in een testament, maar in Nederland hebben kinderen altijd recht op een deel van de erfenis van de ouders. Dat deel heet de legitieme portie. De legitieme portie bedraagt de helft van wat de kinderen krijgen als er geen testament is en de wettelijke regeling van toepassing is.
- Je kunt een partner onterven via het opstellen van een testament. Deze partner heeft dan geen recht meer op een deel van de erfenis. Je hoeft de partner niet op de hoogte te stellen.

Vragen:

1. Noem de samenlevingsvormen.
2. Welke fout staat in het overzicht?
3. Vul in de lege cel de rij formele totstandkoming in.
4. Op welke onderwerpen wijkt een huwelijk af van een geregistreerd partnerschap?
5. Herbert Dik wil zijn achternaam veranderen. Via welke samenlevingsvorm(en) is dat mogelijk?
6. Is er een samenlevingsvorm mogelijk waarbij een eigen kind geen erfgenaam is? Zo ja, welke?
7. Noem bij welke onderwerpen de inbreng van een rechter altijd noodzakelijk is als er sprake is van minderjarige kinderen:
 - bij en na het beëindigen van een huwelijk;
 - bij en na het beëindigen van een geregistreerd partnerschap;
 - bij en na het beëindigen van een notarieel samenlevingscontract.

” collega's ontmoeten en ideeën uitwisselen

van samenwonen, trouwen, scheiden, schenken en erven noemen). Natuurlijk is het onmogelijk om in een sessie van 30 minuten alle onderwerpen te bespreken dus er is een keuze gemaakt.

Opdrachten

De eerste opdracht aan de deelnemers was om een overeenkomst te tekenen, waarin werd verklaard dat het in de bijeenkomst gebruikte materiaal over contracten niet met derden zou worden gedeeld of beschikbaar gesteld voor de datum van publicatie op de site van het expertisecentrum. Tijdens de bijeenkomsten hebben we in een aantal gevallen de voorwaarden uitgedeeld, een aantal keren de voorwaarden op de beamer getoond

en een aantal keren de voorwaarden in beperkte hoeveelheid neergelegd op een tafel. De meeste leraren lieten zich niet overhalen om de overeenkomst te tekenen, maar er werd vooral gelezen als het krijgen van de voorwaarden geen moeite kostte.

In de testklas was ook een vraag gesteld aan de leerlingen om een overeenkomst te tekenen. De overeenkomst was aan de achterzijde voorzien van voorwaarden die echter door geen enkele leerling werden bekeken. Bijna elke leerling tekende ongezien. Een van de leerlingen twijfelde, maar besloot ook te tekenen toen ze zag dat zij de enige was die twijfelde. Aan het einde van de les confronteerde Tim

de leerlingen met de voorwaarden: het geven van een zak drop aan de leraar. Uiteraard waren opmerkingen als 'oneerlijk' en 'misbruik maken van omstandigheden' niet van de lucht.

De tweede opdracht, zie kader 1, betreft een overzicht van hoe een aantal onderwerpen geregeld is bij de verschillende samenlevingsvormen. Deze onderwerpen zijn op chronologische volgorde weergegeven: van de formele totstandkoming, via de formele beëindiging tot na de beëindiging.

De vragen bij het schema zijn vooral op het niveau memoriseren. De vragen 2 en 6 zijn op het niveau begrijpen. Als leraar kun je op veel manieren variëren met dit schema. Je kunt leerlingen alle teksten in de cellen laten invullen, je kunt er andere of meerdere fouten inzetten, onderwerpen weglaten, onderwerpen toevoegen zoals huurrechten, schenkingen, scheiding van tafel en bed, verzekeringen. Je kunt het schema ook geven als samenvatting.

Kader 2: opdracht 3

Casus Lisanne

Hoi, ik ben Lisanne en ik ben 26 jaar oud. Ik ben geboren en opgegroeid in Amersfoort. Ik woonde daar met mijn ouders en mijn zus in een huis in het centrum. In de examenklas kwam ik een leuke jongen tegen, genaamd Finn. We kregen al snel een relatie. Ondanks de tijd die ik aan mijn hobby's en vriend besteedde, heb ik zonder zittenblijven precies op mijn 18e verjaardag in juni het diploma vwo in ontvangst mogen nemen.

In september van dat jaar gingen Finn en ik studeren in Eindhoven. Het eerste jaar woonde ik nog thuis, maar ik bleef wel elke donderdag in Eindhoven overnachten bij een vriendin. Nadat ik het eerste jaar van mijn studie had afgerond, vonden Finn en ik ieder een kamer in een studentenhuus waar al tien andere studenten woonden. Erg gezellig: samen koken, samen stappen, samen schoonmaken (nou ja, soms). Soms ging het ook mis. Een van de medebewoners maakte veel kapot: pannen, glazen, de douchebak. Dan was er een fikse strijd over wie wat moest betalen. Maar gelukkig is er marktplaats en gratisophalen.nl, dus veel uitgaven hadden we niet.

Vier jaar geleden ben ik afgestudeerd op de universiteit: weer precies op mijn verjaardag, dit keer mijn 22e. Na de vakantie vond ik per 20 augustus een leuke baan in Zwolle. Mijn zoektocht naar een appartement in die stad leverde snel succes op, zodat ik op 1 september de huurder werd van een klein appartement. Finn bleef nog acht maanden in het studentenhuus in Eindhoven wonen, totdat hij klaar was met zijn opleiding, en kwam daarna bij mij in mijn appartement wonen. Om ruzie over de financiën te voorkomen, hadden we wel duidelijke onze afspraken over de uitgaven op een vel papier geschreven. Ik betaalde de huur, de verzekeringen en energie, Finn de boodschappen. Het was een leuke tijd. Toen kwam de dag in juli, twee jaar geleden, die mijn leven en dat van Finn op zijn kop zette. Ik ontmoette Marcel uit Rotterdam en werd halsoverkop verliefd. Ik moest Finn vertellen dat onze relatie over was en dat ik de huur van het appartement per 1 september van dat jaar zou opzeggen. Op die dag verhuisde ik naar een appartement in de buurt van Rotterdam. Marcel woonde nog bij zijn ouders dus we woonden niet samen. De relatie met Marcel is helemaal top. Hij vroeg al na een jaar of we onze relatie een formele status konden geven. Daar had ik wel oren naar en die formele status is er sinds twee weken: op dezelfde dag dat we een huurhuis in Schiedam kregen, stonden we voor de ambtenaar van de burgerlijke stand. Marcel gebruikt vanaf die dag ook mijn achternaam. We zijn allebei nuchter genoeg om te weten dat een relatie ook kan stuklopen dus we hadden gekozen voor die formele status met zo min mogelijk uitgaven zowel bij de start als bij een onverhoopte voortijdige beëindiging. Een notaris hadden we niet nodig. Dat scheelde een grote smak geld. Ik denk dat mijn financiële toekomst gunstig is. Ik zie geen risico's. Mijn vader is het daar niet mee eens, maar zo zijn ouders: ze zijn altijd bang dat het hun kinderen niet goed gaat. Groetjes van Lisanne

Vraag:

Vul per gebeurtenis in welke van de samenlevingsvormen voor Lisanne sinds het studentenhuus van toepassing is geweest. Als er geen sprake is van een samenlevingsvorm, vul je 'geen' in.

De antwoorden op de vraag staan schuingedrukt in de kolom 'samenlevingsvorm'.

Gebeurtenis	Maand	Jaar	Samenlevingsvorm
Geboorte van Lisanne	Juni	1992	<i>Geen</i>
Lisanne start het eerste jaar van de opleiding in Eindhoven	Juni	2010	<i>Geen</i>
Lisanne gaat in een studentenhuus wonen	September	2011	<i>Geen</i>
Lisanne huurt een appartement in Zwolle	September	2014	<i>Geen</i>
Finn gaat bij Lisanne wonen	Mei	2015	<i>Samenleven zonder notarieel samenlevingscontract</i>
Lisanne huurt een appartement in de buurt van Rotterdam	September	2016	<i>Geen</i>
Lisanne huurt samen met Marcel een huis in Schiedam	September	2018	<i>Huwelijk of Geregistreerd partnerschap</i>

Opdracht 3, zie kader 2, betreft een casus waarin de woonsituatie van Lisanne vanaf haar geboorte tot haar 26^e is beschreven. Aan leerlingen de opdracht om per woonsituatie aan te geven van welke samenlevingsvorm sprake is. Het niveau van deze opdracht is begrijpen: leerlingen koppelen een situatie aan een begrip. Ook deze opdracht kun je als leraar weer naar je hand zetten, door bijvoorbeeld de tekst in te korten of een of meer woonsituaties te veranderen. Indien gewenst kan een vraag worden toegevoegd over de financiële risico's die Lisanne per woonsituatie loopt.

Tijdens de nascholingsbijeenkomsten was er te weinig tijd om alle geteste opdrachten uit te voeren. In de klas van Tim werden de leerlingen geconfronteerd met een huurcontract van drie pagina's van een studentenkamer. Het lezen van het contract leverde nauwelijks vragen op. Hoewel de maandelijkse huurprijs aanzienlijk was, waren alle leerlingen bereid om de prijs te betalen. In de klas hebben we laten zien dat de kale huurprijs boven het wettelijk maximum lag, maar dat maakte nauwelijks indruk. Een leerling verwoordde het als volgt: 'De markt bepaalt de prijs. Je mag blij zijn dat je een kamer kunt vinden.' Ook een poging om leerlingen te confronteren met financiële risico's verbonden aan een gsm-abonnement maakte niet bijster veel indruk. De opmerking 'mijn vader betaalt het toch' maakte duidelijk waarom.

Het materiaal dat tijdens de nascholing is gebruikt en de presentaties van de experts zijn te vinden op de site van het Landelijk Expertisecentrum voor Economie en Handel¹. ■

¹ <https://www.expertisecentrum economie.nl/>

Referentie

Krathwohl, D.R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview, *Theory Into Practice*, 41:4, 212-218, DOI: 10.1207/s15430421tip4104_2

Stiefklasje

Doctor Fact

Maandagmiddag het zevende uur. Klas 3 atheneum 2 heeft economie, één uur in de week. Het is een drukke klas, 32 leerlingen. Zo druk dat ik in het computerlokaal niet eens genoeg werkende apparaten heb voor alle leerlingen. De helft van de groep zit elke les hard te werken aan de machines links van mij. Echte vwo-ers, denk ik, maar vrij onzichtbaar voor mij. Ik ken maar enkele namen van dit deel van de populatie. Een groot deel van de andere helft werkt iets minder hard. Dat kan ik goed controleren in Adapt-schuine streep-Learnbeat. Die groep leerlingen was op dit moment waarschijnlijk beter af met een gymles. En ik werk me een slag in de rondte om vragen te beantwoorden.

Ik vraag mij voortdurend af wat deze leerlingen opsteken van economie, een vak dat zij waarschijnlijk in grote aantallen zullen kiezen, mogelijk gecombineerd met het vak bedrijfseconomie. Voor beide vakken zal ik in februari mijn adviezen moeten geven. En zij moeten zelf ook nog bewust kiezen. Alle andere vakken zijn uitgebreid aan de orde geweest in de onderbouw. Mijn twee vakken alleen dit uurtje, en een projectdag met Excel, alweer met de computer dus. Zouden deze leerlingen wel weten dat je heel veel leeswerk moet doen in de bovenbouw? Zouden ze erin slagen het werktempo bij te houden? Of uitgebreide redeneringen op te schrijven, in antwoord op vragen waar de minister-president het antwoord op schuldig blijft?

Drie leerlingen ken ik inmiddels vrij aardig. Hakiem kan niet stilzitten, heeft voortdurend de aandacht van anderen nodig, en krijgt nooit zijn werk af, hetgeen hem in de bovenbouw zeker parten gaat spelen. Toch is hij bijzonder intelligent en behulpzaam wanneer ik hem vraag iets moeilijks uit te leggen aan medeleerlingen. Sander zit alleen en is erg onzeker. Bij het gewone werk, opgaven maken ligt hij altijd voor op de anderen, maar tijdens een toets lijdt hij schipbreuk op de eerste moeilijke vraag, eenvoudig omdat hij veel teveel lagen ziet. En dan is er nog Suus. Iets langer dan de anderen, iets luidruchtiger ook, maar snel schakelend en lerend. Tijdens de projectdag zei Suus, nadat ik het belang van Excel had onderstreept: “Mijn vader zegt dat hij nooit een sollicitant aanneemt die Excel niet beheerst.” Dat maakte indruk.

Drie adviezen klaar, nog negenentwintig te gaan.

Net-werken @Instagram

Evelien Hoekman

Net-werken is een terugkerende rubriek geschreven door Rina Timmerman of Evelien Hoekman. Een rubriek met inspiratie, suggesties voor uitwisseling met collega's en interactie met leerlingen. Opmerkingen en/of suggesties kunnen worden achtergelaten op Twitter: TimmermanMNO (Rina) FB: @citroengeelEconomie (Evelien) of via de mail: netwerken@citroengeel.nl (beide).

Het onderwerp van deze Net-werken is Instagram: een website en app om foto's en korte video's uit te wisselen.

Volgens mijn leerlingen is Facebook passé en is Instagram één van de opvolgers. Instagram is een platform om mooie plaatjes te delen met je volgers. Onder de foto's staat de beschrijving en een rij aan hashtags om gevonden te worden. Het is tegenwoordig ook mogelijk om filmpjes van maximaal een minuut te uploaden.

Dat jongeren overstappen van Facebook naar Instagram blijkt ook uit de cijfers van het social media onderzoek 2018 uitgevoerd door Newcom¹. Jongeren van onder de twintig verlaten Facebook en diegenen die blijven gebruiken het platform in 2018 elf procent minder dan in 2017. Daarentegen maakt Instagram een sterke groei door. Momenteel heeft Instagram meer dan 600 miljoen gebruikers waarvan 4,1 miljoen uit Nederland en dat aantal groeit nog steeds. 2,1 miljoen Nederlanders gebruiken het platform dagelijks: dit zijn voornamelijk jongeren en jongvolwassen onder de 40. Over het gebruik van Instagram door en in het onderwijs heb ik geen cijfers weten te vinden. Zoeken op onderwijs gerelateerde hashtags laat zien dat het onderwijs op Instagram wel aanwezig

is maar zeker niet de boventoon voert. Zo levert zoeken op #docent 21.361 berichten op terwijl bij #coach 22.351.221 berichten te zien zijn. Zie kader 1 voor meer #hashtags.

Inspiratie

Sommigen lezen een vaktijdschrift voor hun inspiratie; ik mag graag even in een verloren half uurtje door mijn tijdlijn van Instagram scrollen. Lekker plaatjes kijken en ondertussen inspiratie opdoen voor mijn lessen en het prikbord. Op het prikbord in mijn lokaal en die in de openbare studieruimte op de gammavleugel hang ik regelmatig prikkelende economische plaatjes op. Plaatjes en cartoons waar leerlingen over na kunnen denken en/of een glimlach van op hun gezicht krijgen. Zo hangt er bijvoorbeeld een bericht van Banksy. Hierop zie je een man met stropdas die een grafieklijn van economische groei als zweep gebruikt om normale mensen op te jagen. Cartoons uit de actualiteit doen het ook altijd goed, zoek op Instagram bijvoorbeeld op @fokkeensukke, @cartoonjournaal of @loesjevdposters. Geschikte plaatjes sla ik op bij 'opgeslagen items' en als het prikbord aan vervanging toe is print ik de hele collectie in één keer.

Als een post aansluit bij de lesstof van een klas, gebruik

ik deze als start of als afsluiter van de les door deze via het digibord te laten zien. Een voorbeeld hiervan is de cartoon die @wjitze plaatste over ouderdomsdiscriminatie te zien in figuur 1. Hij maakte deze cartoon voor Geldgids.

Uitwisseling met collega's

Op Instagram zijn (vak)collega's te volgen. Mijn keuze is om alleen vakcollega's die voornamelijk over hun vak posten en waar ik goed contact mee heb te volgen. De hoeveelheid mensen die ik volg is hierdoor beperkt zodat ik ook de meerderheid van de posts zie en er met enige regelmatig op kan reageren. De posts die ik het meest interessant vind zijn de inkijkjes in de lessen van andere docenten en de economisch inhoudelijke posts die ik zelf in mijn lessen kan verwerken. Voorbeelden zijn het docentenaccount van Kitty van Zijtveld @kitties_economies, Pieter Loeffen

Figuur 1: cartoon

Evelien Hoekman is docente economie en oprichtster van Citroengeel. Tevens is zij lid van De Vrolijke Economen.

Kader 1: hashtags

#onderwijs <i>De berichten gaan voornamelijk over het basisonderwijs</i>	53.986 berichten
#vo <i>Duidelijk een te algemene hashtag, van alles uit de hele wereld</i>	324.903 berichten
#docent <i>Alle vakken, vo/mbo/hbo/wo maar nauwelijks basisonderwijs</i>	21.361 berichten
#havo <i>Wordt vooral gebruikt door leerlingen, veel 'geslaagd' foto's</i>	19.221 berichten
#vwo <i>Idem #havo (maar waarom zijn het er zoveel minder?)</i>	12.154 berichten
#mno <i>Duidelijk een te algemene hashtag, van alles uit de hele wereld</i>	36.773 berichten
#economie <i>Veel van deze berichten zijn interessant, helaas veel in het Frans</i>	46.089 berichten
#economieles <i>Weinig gebruikte hashtag maar gaat wel over ons vak; goede manier om elkaar te vinden</i>	148 berichten

Kader 2: ruilspel

In de Experimentenbundel van De Vrolijke Economen staat een ruilspel beschreven. Bestaat directe ruil nog? Leerlingen beginnen met een gele ballon en gaan kijken waar ze deze voor kunnen ruilen. Mijn leerlingen gingen zo op in het ruilen dat ze de verwerkingsvragen volledig achterwege lieten. Omdat de leerlingen bij dit ruilspel buiten de school rondlopen is aansporing niet mogelijk. Daarom geef ik ze nu de opdracht om een foto te maken van iedere ruil en deze op Instagram te posten met #C14 (mijn lokaal). Leerlingen moeten in de beschrijving van de eerste foto het antwoord op vraag 1 geven en bij tweede het antwoord van vraag 2, et cetera. Dit is een goed middel gebleken om leerlingen toch ook over de vragen te laten nadenken tijdens het ruilspel. Terwijl de leerlingen ruilen zit ik achter mijn computer en volg ik de #C14. Ik geef reactie op de foto's die ze plaatsen en de gegeven antwoorden op de vragen.

Niet alle leerlingen wilden zomaar ruilfoto's op hun account zetten ('mijn volgers verwachten mooie selfies, kan ik niet ineens zomaar andere foto's gaan plaatsen'). Daarom was het sturen van dm (direct message) ook toegestaan: het gaat immers om het verwerken van de economische stof.

Kader 3: Instagram in een les over marketing

Instagram spreekt leerlingen aan en kan dan ook goed in een les over marketing gebruikt worden. Het is dé nieuwe manier van reclame maken voor veel bedrijven: zichtbaarheid online is een doel geworden. Hoe meer followers en likes, hoe meer status. De followers en likes kun je ook inkopen: als dat echter uitkomt heb je echt een imagoprobleem. De zanger Dotan kan hier over meepraten. Hij zette jarenlang nepberichten op social media en werd hiermee geconfronteerd. Zijn bedrog haalde zelfs de oude media². Als dit blad bij jullie op de deurmat valt is de VPRO-documentaire #followme³ van Nicolaas Veul al online. Hij heeft onderzoek gedaan naar de financiële wereld achter Instagram en post zijn bevindingen op zijn Instagramaccount @followme.doc. Zijn posts kunnen gebruikt worden om een les over marketing via Instagram visueel te ondersteunen.

@economieactueel, @meneertwint en @meneerbisschhof. Bij alle vier is sprake van een leuke afwisseling van foto's met enthousiaste beschrijvingen erbij. Naast economie- en M&O-docenten volg ik ook een aantal docenten die andere vakken geven en hier met passie over posten. Bijvoorbeeld Marije Veentjer van @tijdreistv, @meesteryasis, @dievrouwvannederlands en @jufbianca. Stiekem kijk ik ook een beetje bij ze af hoe ik mijn eigen account nog wat interessanter kan maken.

Interactie met leerlingen

Op Instagram heb ik regelmatig contact met leerlingen. Dit in tegenstelling tot Facebook (privé) en LinkedIn (zakelijk). Mijn account is openbaar en iedereen kan dus een reactie achterlaten en mij volgen. Serieuze reacties op mijn economische posts beantwoord ik altijd en regelmatig heb ik er met leerlingen offline een gesprekje over. Leerlingen volg ik alleen als ze een account hebben met een onderwerp anders dan zij zelf. Zo volg ik bijvoorbeeld @anniechantrellie die haar schilderijen en tekeningen op haar account post. Instagram is de voorlopige digitale toekomst. Ik ben dan ook van plan om mijn Facebooksessie de avond voor de toets te gaan verplaatsen naar Instagram, maar ik ben nog bezig de vorm verder uit te denken. Bij de ruilopdracht 'gele ballon' heb ik via Instagram contact met mijn leerlingen, die buiten het lokaal onderzoeken of directe ruil nog bestaat (zie kader 2). Instagram als lesonderwerp wordt ook altijd gewaardeerd, voor een voorbeeld zie kader 3. ■

¹ <https://www.newcom.nl/socialmedia2018>

² <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/2018/dotan/#/>

³ <https://www.dutchcowboys.nl/socialmedia/de-financiele-wereld-achter-instagram-nicolaas-veul-gaat-op-onderzoek-followme>

Pubquiz in ecostijl

Judith Brakkee

De laatste les, de les op de stunttag, het achtste uur na dat lastige proefwerk of gewoon een loze les ergens in een week; iedere docent zoekt naar een zinvolle invulling van deze momenten. Je kunt film kijken, een spel doen of een andere (niet-economische) activiteit. Toen ik mijn examenklas vroeg wat zij wilden doen de laatste les kwamen de leerlingen met allerlei voorstellen die wel in een kroeg, maar niet in een klaslokaal horen (bier drinken, champagne drinken, et cetera). Ik koos daarom voor een activiteit die zowel in de kroeg als in een lokaal kan: een pubquiz. Over economie natuurlijk.

Pubquizen zijn populair en ideaal voor in de klas. De quiz bestaat uit meerdere rondes die in groepjes worden gespeeld. De rondes hebben vaak verschillende thema's. Elke ronde wordt een antwoordblad uitgedeeld dat aan het einde van de ronde wordt ingenomen en gecontroleerd terwijl de quiz doorgaat met de volgende ronde. De vragen staan op papier of worden door de quizmaster gesteld.

De vertaling van dit concept naar de klas was simpel gemaakt. Ik koos voor vier rondes met een economische (puzzel)opdracht. De leerlingen moesten de oplossing van de puzzel steeds op het antwoordblad schrijven en laten komen controleren. Als het goed was, kregen ze de opdracht van de volgende ronde mee, et cetera. Was het antwoord fout dan stuurde ik ze terug. Een sheet op het bord met de basisinstructies gaf de leerlingen wat richting. Als dat onvoldoende was, konden ze tussendoor ook vragen komen stellen.

Groepjes van vier vind ik ideaal. Het is klein genoeg om met een opdracht op A4 te kunnen werken en groot genoeg om door goed overleg en samenwerken

tot een beter resultaat te komen. In de praktijk waren er ook enkele groepjes van drie leerlingen maar dat maakte weinig uit.

Deze werkvorm biedt veel voordelen boven andere quizvormen. Het kan op elk niveau en met een groot aantal

dan kun je ook materiaal van anderen gebruiken. Voor drie van de vier rondes heb ik gebruik gemaakt van materiaal uit de nieuwe bundel van de vrolijke economen over het concept Welvaart en Groei. De vierde ronde heb ik apart gemaakt. Ik heb plaatjes bij elkaar gezet waar de naam van een econoom aan gekoppeld kan worden: een Phillipscurve, een resultatenmatrix met een gemarkeerd Nash-evenwicht, een conjunctuurgolf (Keynes), een onzichtbare hand (Smith), een marktdiagram met gearceerd surplus (Pareto), et cetera. Het bleek geen moeilijke ronde, wel een nuttige.

Quizrondes waarin geen economische kennis zit, kunnen prima ter afwisseling gebruikt worden. Beelden en geluidsfragmenten lenen zich ook

” kan op elk niveau en met een groot aantal leerlingen

leerlingen. Door niet steeds zelf de vragen te stellen, tijd te geven voor overleg en de aandacht terug te pakken spaar je je eigen stem en energie. De leerlingen hoeven ook niet op elkaar te wachten. In een klas met 30 of meer leerlingen is iedereen goed aan het werk en het competitie-element werkt uitdagend.

De voorbereiding van de pubquiz was wel even wat werk. Je moet een antwoordblad maken en het quiz- of puzzelmateriaal vermenigvuldigen. Hoeveel tijd je besteedt aan het maken van de opdrachten bepaal je zelf. Ben je zelf niet zo creatief of heb je weinig tijd om een eigen quiz te ontwerpen

goed voor een pubquiz. Samenwerken met een collega van een ander vak kan ook heel gemakkelijk. Als mentor van een (onderbouw)klas kun je een quiz verzorgen waarin kennis uit alle vakken in verschillende rondes langs komt. Vraag je collega's allemaal om een opdracht aan te leveren en je hebt een perfecte afsluitende mentorles.

Aan het einde van de les hadden drie van de zeven groepjes de eindstreep succesvol behaald. De hele klas echter is actief met economie bezig geweest en heeft hopelijk nog iets opgepikt wat hen straks bij het examen gevraagd gaat worden. Over deze laatste les kan ik gerust zeggen: doel bereikt. ■

Judith Brakkee is docente economie op het Stedelijk Gymnasium in Den Bosch. Daarnaast is zij lid van De Vrolijke Economen.

COLOFON

Factor D is een kwartaalblad voor het economieonderwijs en zijn didactiek. Factor D wordt uitgegeven in opdracht van de Stichting Ontwikkeling Economie Onderwijs ten behoeve van economiedocenten, geïnteresseerden en aankomende leraren.

Redactie

Het doel van de Stichting Ontwikkeling EconomieOnderwijs is: 'het zonder winstoogmerk bevorderen van het onderwijs in de economie of andere vakken, op zodanige wijze dat de leerling inzicht krijgt in maatschappelijke vraagstukken, en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords.'

Binnen het kader van deze doelstelling is de redactie volstrekt onafhankelijk. Dat betekent dat Factor D open staat voor discussiebijdragen, boekbesprekingen, artikelen over lesmateriaal, leerplanontwikkeling, leservaringen, schoolexamenopgaven. Dit alles ten dienste van het economieonderwijs. Daarbij is een actieve bijdrage van de lezer onontbeerlijk.

De redactie bestaat uit:

Quincy Elvira, José Haasakker,
Evelien Hoekman, Nancy van Hoof,
Wim van Kleef, Lenie Kneppers, Karine
Kruijff, Rina Timmerman en Henk Vercoulen.

Redactieadres:

Stichting Ontwikkeling EconomieOnderwijs,
Postbus 7466
1007 JL Amsterdam
Tel. 020-6700272, fax 020-6700273
Voor vragen of suggesties:
mail naar redactiefactord@soeo.nl
Voor abonnementen en wijzigingen:
mail naar info@soeo.nl

Abonnementen

Abonnementen € 25,- per jaar, studenten
€ 17,50 per jaar. Abonnementen kunnen
elk moment van het jaar ingaan. Na één
jaarabonnement zijn opzeggingen mogelijk
per kwartaal, uiterlijk één maand vóór het
verstrijken van het kwartaal. Opgave op het
redactieadres. Adreswijzigingen kunnen ook
naar het redactieadres worden gestuurd.

Vormgeving en Zetwerk:

Studio Kraft - Veldhoven
Foto's: Kees van den Nieuwenhof
Druk: Ergon - Grafimedia, Eindhoven

ISSN-nummer: 0926-2172.

Copyright: Stichting Ontwikkeling
EconomieOnderwijs, 2013. Alle rechten
voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag
worden vermenigvuldigd, opgeslagen in
een geautomatiseerd gegevensbestand of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige
wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door
fotokopieën, opnamen, of op enige andere
manier, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de Stichting Ontwikkeling
EconomieOnderwijs.

700 exemplaren

uitgave van de
Stichting Ontwikkeling
EconomieOnderwijs